

KOVÁCS DEZSŐ

ELVARÁZSOLT KASTÉLY

AVAGY TERVEZŐK LABIRINTUSÁBAN

A *Látvány* című pompás műcsarnoki kiállításról először a miskolci *Peer Gynt* színpadképe jutott az eszembe, az a mély és öblös tér, amely fénylett és csillogott, amelyen fénypázmák siklottak, amelynek levegője, atmoszférája volt, hideg és mégis bensőséges, s amelyben olyan magától értetődő természetességgel szökellt Blaskó Péter, mert az üres, hatalmas teret be kellett tölteni Peerként, s mert meg kellett vívnia harcát az elemekkel meg a rá leselkedő veszélyekkel anno, valamikor az átkosban, a nyolcvanas évek elején. Az előadást Csiszár Imre rendezte, a színpadteret pedig Szlávik István tervezte.

A műcsarnoki kiállítás termeiben bolyongva hamar déjá vu-érzésem támadt, felrémlített bennem egy hajdani egri előadás víziója is, a Szikora János rendezte *Csongor és Tündé*, amelyben Eszenyi hatalmas anyagszárnyakkal verdesett az erdőben Tünde-ként, meg is tépdesték tollait a dévaj ördögfiókák, meg nehéz is volt az a súlyos anyagszárny, időnként lerakta pihenni a karját az anygalka, s akkor látni lehetett az ormótlan szerkezetet, amely összefogta a tollazatot. Es hát az erdő, az volt csak igazán varázslatos! Ahogy felment a függöny, az ember csak bámult, mert titokzatosan derengő bozótos tárult a szeme elé, a köd színesen, álmosan szálldogált, párállott, fáradt, halovány rózsaszínből úszott át hajnali kébbe és alkonyati szürkébe, az erdőben minden valódinak látszott, de láss csodát, minden valódi is volt, a gazos, girbegurba domboldal, a csonka fák, az elvadult bokrok, egy porba roskadt zongora. Jovánovics György szuggesztív színpadképét hosszasan elnézegettem volna, de hamar megérkeztek a bocskort és egymást hajkurászó ördögfiókák, néhány év múlva földhányások, földkupacok borították el a magyar színpadokat, valódi fák és bokrok serkentek a Csehov-ligetben s az ardennes-i erdőben.

Sokszor látni magyar színpadokon olyan elementáris erejű színpadképeket, amelyek időállóbbnak bizonyulnak rendezői koncepció-nál, előadásnál és színészi alakformálásnál. Vannak esetek, amikor a látvány ötlete és megvalósítása markánsabb, mint az előadás egésze, avagy a látvány pontosabban kifejezi a rendezői koncepciót, mint a megvalósult produkció. Láttam

előadásokat, amelyekben a látvány maga volt a rendezői koncepció. Szikora miskolci *Romeo és Júliá*jának színpadképében galambok turbékolnak a reneszánsz balusztrádokon és erkélyeken, a Bárka Színház nemrég Thomas Bernhard-előadásában, a *Ritter, Dene, Voss*ban koromfekete nagypolgári lakásbelsőben pasztellszínű, világos ruhákban játszottak a szereplők, s a falon függő portrék dramaturgiailag hangsúlyos helyen és pillanatban „kiszínesedtek”. Giorgio Strehler A *szecsuan*i jólélek-rendezésében kínai árnyjáté-

kok koreográfiáját idézően mozogtak a szereplők vakítóan fehér hátterek előtt. De sorolhatnám a közelebbi-távolabbi évadok példáit a kaposvári pizkosszürke és bőrtönszürke színpadképektől a Katona sötét háttérből felragyogtatott, vakítóan fehér színi vízióig, amelyek önmagukban is artisztikusak és jelentést hordozóak voltak, miközben az előadásokat szolgálták.

A Műcsarnok termeiben olyan látvány- és díszlettervezők vonultatták föl munkáikat, akik valamiképpen jellegzetes és markáns lenyomatát adják a magyar tervezőművészetnek, térformálásnak és színpadi vizualitásnak - „a színház és a film között”, ahogy a kiállítás címe is hirdette. „Amikor először) gondoltunk arra, hogy 1988-ban megrendezzük a *Látványt*, elsősorban az a szándék vezetett, hogy a Műcsarnokban

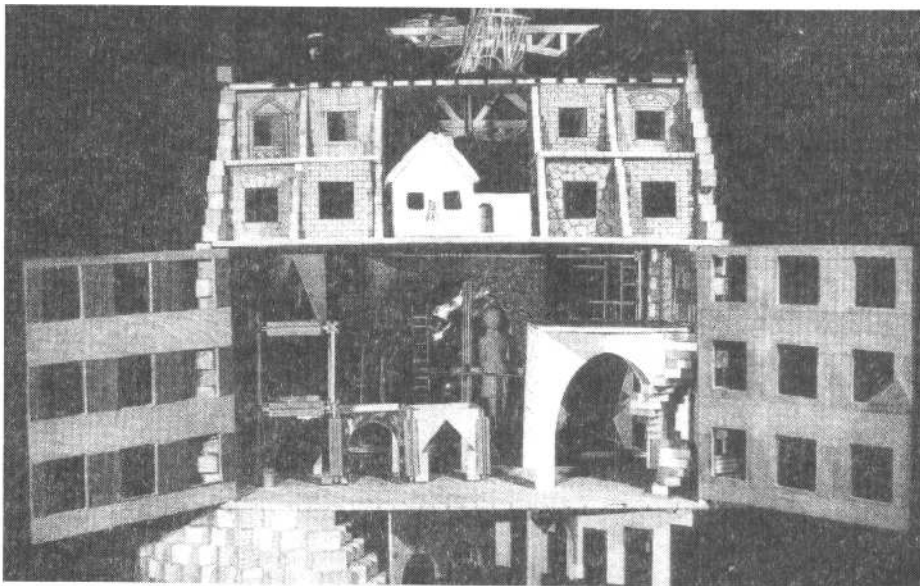
remélhetőleg tradícióvá váló »helyzetkép«-kiállításként bemutatjuk a magyar látványtervezők munkásságának keresztmetszetét. A látványtervezés azonban nem egyszerűen »színpadkép«, nem is a díszlet és a jelmez összege, hanem magában hordja a fentebb vázlatosan jelzett, történetileg kialakult szemléleti vonásokat is, továbbá azt, hogy a mai művészek és tervezők meglehetősen sajátos környezetben élnek, melyre hatnak a különböző médiumok, az új képzőművészeti, színházi és építészeti stílusok (mindenekelőtt a performance és az installáció, a posztmodern és a dekonstrukció, illetve a ma tevékenységünk csúcspontját közelítő mozgás- és táncszínházak is)» - írja bevezetőjében, a kiállítás műsorfűzetben Beke László.

Hogy művészeti ágak és műfajok határterületein mozognak ezek a speciális művészeti alkotások, s hogy valamiképpen a hely, a tér, az idő és az alkalom koordináta-rendszerében született, installációhoz vagy performance-hoz is közelítő művek születtek, azt a kiállított alkotások többsége bizonyította. Szinte minden egyes látványterv-nek megvolt a maga domináns térszervező, vizuálisan is meghatározó alapötlete vagy vezérmotívuma, ugyanakkor-tág asszociációs mezőt nyitva - számos mű használt akusztikus vagy audiovizuális elemeket, a tömegkultúra vagy a média jelrendszerét, mozgó instrumentumokat, objektumokat, s ezen sokféle alkotóelemek egymásra hatásából hozta létre a maga szuverén

Horgas Péter: Holdudvar

KIÁLLÍTÁS

Ambrus Mária: Baba/láz-terv

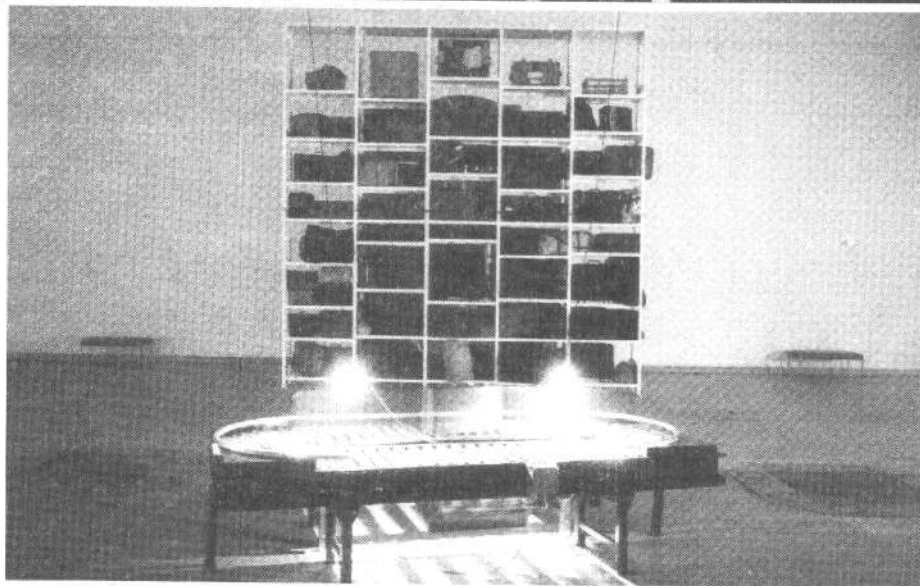
Szirtes János: Kint és bent

világképét. Természetesen és hangsúlyozottan nem „alkalmazott” művészeti produktumokat, filmes látványterveket vagy színelőadásokhoz készült díszletterveket láttunk - még ha egyik-másik mű emlékeztetett is korábbi, már megvalósult és bemutatott produkciók egynémely motívumára -, hanem autonóm műalkotásokat, amelyeknek saját koordináta-rendszerükben kellett a maguk hatását kiváltaniuk.

A kiállítás látogatóját az ajtón belépve egy poggászraktár fogadta, sötét teremben, magas polcokra egymás fölé málházott kofferekkel, kisebb-nagyobb bőröndökkel és utazótáskákkal, amelyeket óvatosan megkerülve hatalmas csarnokba jutottunk, ahol is egy reptéri csomagkiadó futószalagját idéző, végtelenül körbe-körbe forgó szerkezet zakatolt, csattogott komótosan, egy ottfelejtett (?) bőrönddel. Szirtes János munkájában (2000), a falon mozgóképen kivetítve a bőrönd átvilágított röntgenképe volt látható, s egy alak, maga a rendező, aki halkkonzervet igyekszik befalni rendületlenül. Hangzatos monotónia és üresség, a megszerkesztett világ szenttlen gépi működése, otthonos idegenség, virtuális lét és a létezés réműletes imitációja sugárzott ebből a mozgó térkompozícióból.

Ha beljebb haladunk a termék labirintusában, akár valami elvarázsolt kastélyban, újabb és újabb meghökkentő, félelmetes vagy groteszk látvány tárul szemünk elé. Árvai György hófehér, monumentális Tribünjének lépcsőin felkaptatva a semmibe érkezünk, hisz ez a szédítően magasba vivő, grandiózus győzelmi emlékművet és operetllépcsőt magába ötvöző installáció olyan térelményt ad a rajta lépdelőnek, mintha elvezetne valahová, valami megcélzott magaslatra, s csak a tér legmagasabb pontján derül ki, hogy a lépcsőjárás önmagáért való attrakció volt.

Hasonlóan groteszk szemléletű vizuális tartományt ölel át s tár a néző elé Najmányi László *A Béke Palotája* című műve vagy Ambrus Mária *Kultúrháza*. Előbbiben megint csak egy hangsúlyosan üres, félsötét terem sarkában, felülről élesen megvilágítva, lépcsőzetes emelvényre helyezett, nemesen intarziás, tekintélyes íróasztalon piros sipkás, jókora méretű, zsebre vágott kezű műanyag (?) törpe áll. Kertitörpe-féleség, de groteszkül elrajzolt pszeudonaturalista arányokkal. Ambrus Kultúrházában pedig egy látszólag összevissza dobált tárgyakkal telezsúfolt tér mintáz jellegzetesen a szocialista érából itt

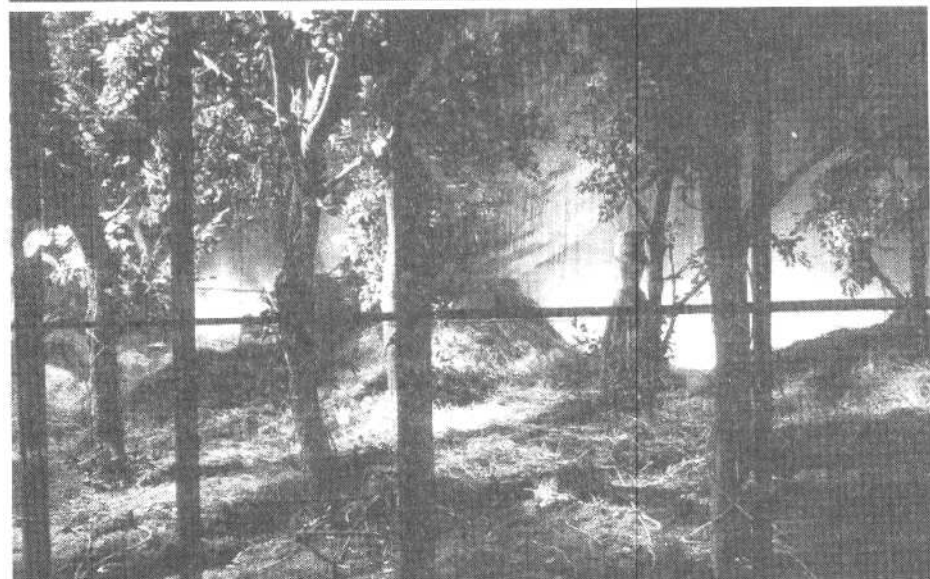
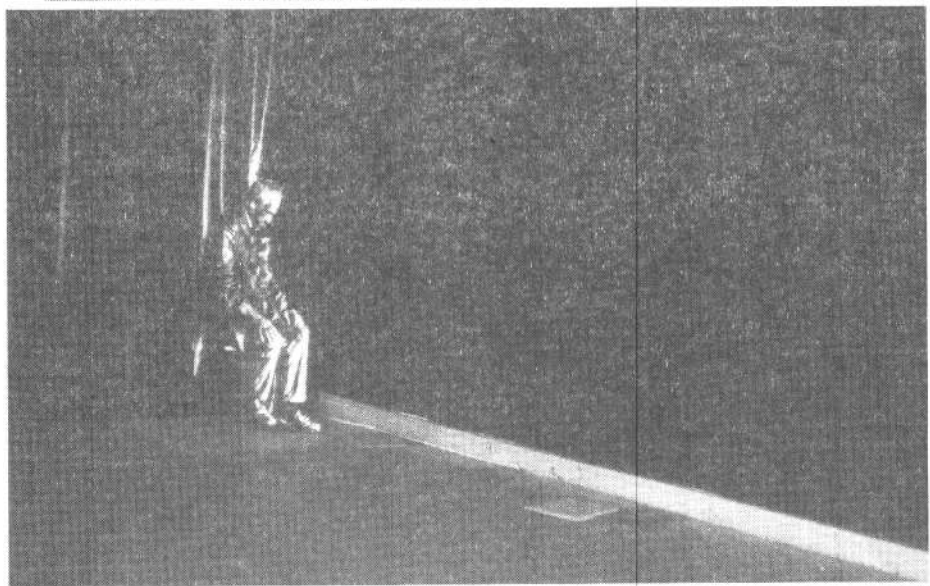
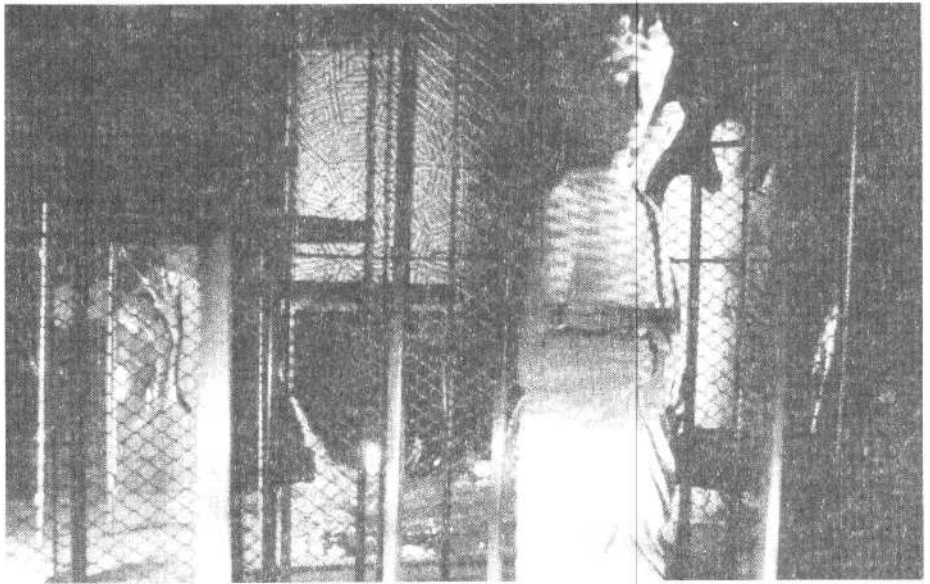
Antal Csaba: Rahmanyinov-fordítások

Csanádi Judit: Úton - labirintus

Pauer Gyula: A teremőr csendje

maradt művelődési házat valamely kultúrműsor hátrahagyott díszletével, amelyet aztán láthatóan újabb és újabb funkciókra kezdtek használni. Minden olyan, mintha valóságos lenne, az ócska zongora, a paraván, az asztalon hagyott üres üdítősüvegek, ám valahogy az egész mégis valószerűtlen, amit legjobban a padozaton szét-szórt rengeteg műanyag flakon tudatosít. Az aljzat átlátszó és eldobható műanyag palackjai hulladékot, vizet, hullámzó tengert vagy bármit szimbolizálhatnak, ami nem valóságos, hanem a lehangoló valóság imitált mása.

Ha a gyanútlan néző mindez ideig nem hagyta volna meggyőzni magát afelől, hogy ezeken a sajátos téralakzatokon vagy szoborimitációkon valóság és illúzió, imitáció és pszeudovalóság furcsa, groteszk és félelmetes kevercsét látja, bizonyára elámul, de legalábbis meglepődik Pauer Gyula *A teremőr csendje* címet viselő, roppant egyszerű téralakzatú, ám annál rafináltabb hatásmechanizmusú, a nézőt művészetfilozófiai vetületeivel is rabul ejtő alkotásán. A látogató a majdnem teljesen sötét terembe lépve hunyorogva próbálja fölmérni, hogy hova is került tulajdonképpen. A terem első pillantásra tökéletesen üresnek tűnik, azazhogy a sarokban meggörnyedt férfialak sziluettje rajzolódik ki egy széken, előrebiccent fejjel; ütemes szuszogás, halk hortyogás hallatszik abból az irányból, ahol a figura helyet foglal, s mintha valamiféle szélfuvallat is megcsapná a betérőt. Az illúzió tökéletes, már-már fordulhatnánk is kifelé, rossz terembe tévedtünk, itt nem látható semmi, ráadásul ott bóbiskol valami gyanús alak... Félelmetes, blaszfemikus és döbbenetes a mű hatásmechanizmusa: az üres tér, a múzeumi környezet kiüresedett, csúfondáros rituáléja és koreográfiája, a riasztó magány- és halálvízió, a végletesen kiürült és elidegenedett kultúraképzetek, ahogy a féktelen kiszolgáltatottság és fenyegetettség ősi biológiai érzeteire rávetülnek, egészen különlegessé emelik Pauer művét. A kultúra csődje, amely egyben a civilizáció csődje is, s amelyre rátelepült egy tökéletesen elidegenedett intézményrendszer, mindez megspékelve a szocializmus évtizedeinek bornírt ideológiájával, ami az ezredvég fogyasztói kultúrájának rémületes kiútalanságába torkollik. Hosszú bekezdéseket igényelne leírni a mű gazdag filozófiai és művészetfilozófiai vetületeit, asszociációs mezejét, s akkor még szó sem esett volna a pszeudonaturalizmus hatásmechanizmusának mikéntjéről.

Kentaur: Arden

SUMMARY

Kentaurék kényelmes, vörös bársony színházi zsöllyéjében útközben megpihenhetünk picit. Komplet színházba érkezünk, elandalodhatunk az édes zenéken, miközben az áttetsző plexifalon át kivilágosodik a shakespeare-i erdő harsányzöld, fénylő lombokkal, mohazöld domboldallal s egy távolba révedő, élénk bíborba öltözött nő-alakkal. Lila, bíborvörös és aranyló fények világítják meg a kimerevített jelenetet, de mire minden megvilágosodik, ki is hunynak a fények, elsötétül a szín, csak a hullámos és áttetsző plexifal kezd fényesen és fémesen tükröződni: magunkat látjuk a görbe tükrök fénytöréseiben, amint ülünk a zsöllyében, és bámuljuk az artisztikusan posztmodern paródiát.

De máris érkeznek az újabb csoportok, mehetünk tovább, egy másik színházi térbe, Antal Csabáéba, amely az egyik legösszetettebb és leggazdagabb térélményt nyújtja a kiállításon. A terembe érve először is azt kellene rögzíteni, hogy van-e autentikus nézőpontja a látványnak, vagy mozogni kell a térben, mászkálni a térelemek között keresztül-kasul, elhaladni a nyíregyházi Ványa bácsiból ismerős, nyírfalenyomatokkal szegélyezett áttetsző oldalal előtt, vagy beljebb kell hatolni, ahol is a földön egymásra dobált, barna rongy-csomók hevernek, ruhák, falevelek vagy egykor volt élőlények mozdulatlan tetemei, a háttérben fekete zongora áll, s felül, a mennyezeten futó sínen hófehér, lengő tüllfüggőnyt kocsiztat körbe-körbe nyikorogva-csattogva valami elektomos szerkezet. Az oldalfalak némelyikét hideg neonsövekekkel világítják meg, másokra filmet vetítenek-az éppen zajló akciót-, közben zajok, zörejek hallatszanak, valahonnan zongorafutások, énekhangok foszlányai hangzanak föl, birkabögés, verssorok. Antal Csaba a *Rahmanyinovfordítások* címet adta művének, amely egyszerre élő színház és vizuális térjáték, olyan nagy erejű vízió és világ-kép térbeli, plasztikai és akusztikai kivetítése, amely egyszerre statikus és dinamikus - autonóm módon képes megjeleníteni benső tudattartalmakat, illetve azoknak a külvilágra vonatkozó ironikus reflexióit. A pazar látvány minden egyes elemét meg sem kíséreltem leírni, csak a vizuális és térbeli elemek hangsúlyosan groteszk kontrasztját rögzíthetem, a lát

ványban testet öltő disszonáns harmóniát, küllönmű alkotóelemek összhangzattanát mint formaalkotó elvet, meg talán azt, hogy milyen különös ezeket a vizuálisan is szuggesztív térbeli tárgyakat önmagukban, egy hajdani műalkotástól függetlenül látni. Mert hisz itt van, egyazon térben, az elementáris erejű Ványa bácsi ereszcatornája, amelyben Nyíregyházán víz zubogott, a nyírfasor stilizált képe, amely egyáltalán nem hangulatfestő elemként szolgált, s persze odaképzélhetem a térbeli barnás-vörös rongy-csomók mögé a szétzúlló csehovi udvarház brutálisan természetes kellékeit, a bezsákoltt, szét-szört gabonát s az összeizzadt, földre terített ágat, amelyben vad és gyilkos szenvedélytől remegő aktusok estek meg egy túlfűtött elő-adásban.

De hát itt és most, a műcsarnoki termekben maradunk csak a látványnál, mert a látvány maga is színház, a tervezői lelemény, a tér és a kellékek, és a vízió összhangzattana. Autonóm művészet, melyet szinte mindig alkalmazotti szerepkörben látunk.

In his leading article editor-in-chief Tamás Koltai deplors the fact that the government shut off the construction works of the new National Theatre and explains Hungary's urgent need of a worthy home for such an institution - a need that has been voiced for 160 years without ever being satisfied.

An extensive interview follows: our collaborator László Bérczes talked to Kati Lázár, one of the most interesting personalities among our more mature actresses.

The following contributions are organized around two topics: the person of Bertolt Brecht, enjoying an extra popularity because of the centenary of his birth and contemporary tendencies in opera playing. The first section opens with an essay by Gábor Koltai on the aesthetic peculiarities of Brecht's early play, *Baal*, while Sándor Lajos saw two summer productions of this work, one in front of Zsámbék's medieval church ruins, another in Gyula's Castle Theatre. Three further reviews, written by Judit Csáki, Gabriella Schuller and István Sándor L., are concerned with, respectively, the author's *Threepenny Opera* (Veszprém), three of his one-act plays: *The Exception and the Rule*, *The Beggar or the Dead Dog* and *Lux in tenebris* (Debrecen) and a new version, freely adapted by director János Mohácsy of *The Caucasian Chalk Circle* (Nyíregyháza).

The opera section opens with the second part of Volker Klotz's essay (belonging, as it is, to Géza Fodor's column on theatre research) upon „theatre betraying itself”, directly concerned with some typical anomalies of contemporary opera acting. The following reviews, by András Wilhelm, Tamás Koltai, Tamás Márók, Nóra Sediánszky, Szilárd Zoltán Zala and by Tamás Koltai once more, analyze new productions of György Ligeti's *Le Grand Macabre* (Budapest State Opera at the Thália Theatre), Verdi's *Un ballo di maschera*, as replaced in its original Swedish setting (Budapest State Opera), two revivals of Mozart's *Die Zauberflöte*, both directed by János Szikora at Budapest (as a guest production of the Opera House at the Thália Theatre) and at Szeged, Mozart's *Figaros Hochzeit* (Budapest State Opera), the new *Ring cycle* by Wagner (Budapest State Opera) as well as several Salzburg summer performances (another *Figaro*, directed by Luc Bondy, Verdi's *Don Carlos* - director: Herbert Wemicke -, Olivier Messiaen's „musical mystery play”, *St. Francis of Assisi*- director: Peter Sellars -, and *Mahagonny* by Brecht and Weill, directed by Peter Zadek).

The issue closes with Dezső Kovács's enthusiastic report on *Spectacle*, an exhibition of environments and sets by Hungarian designers at Budapest's Art Hall.

Playtext of the month is *Travesties* by Tom Stoppard, in the translation of Miklós Vajda.

ELLENfény
AZ 1998/4.
ŐSZELŐ SZÁM
TARTALMÁBÓL:
ALTERNATÍVÁK?
• Gaál Erzsébet
• Szász János - Schilling Árpád,
• Fiatal koreográfusok
• Inspiráció '98
• Látvány - Műcsarnok
• Fesztiválok: Veszprém, Győr, Szeged
December 8-án megjelenik
az 1998/5. őszi szám:
Változatok a test színházára
Az Ellenfény már előfizethető
a következő címen:
Új Színházért Alapítvány,
5100 Jászberény, Elefánti út 3.

Tolnay Klári (1914-1998)

Ikládi László fotóján az Alkonyi dal című előadásban láthatjuk a művésznőt, akinek haláláról lapzártá után értesültünk.

Tolnay Klári pályájának méltatására későbbi számunkban visszatérünk.